

Секцыя 4

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА І БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРНАЯ КЛАСІКА

Ірына Казакова (Мінск, Беларусь)

ФАЛЬКЛАРЫЗМ У ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКІХ КЛАСІКАЎ Я. КОЛАСА І Я. КУПАЛЫ

І Я. Колас, і Я. Купала з маленства палюбілі матчыны песні, чароўныя казкі, мудрыя прыказкі, прымаўкі, загадкі, усё фальклорнае багацце беларускага народа, якое пазней усвядомілі і таленавіта выкарысталі ў сваёй творчасці.

Тэрмін «фалькларызм» быў прапанаваны французскім фалькларыстам XIX ст. Полем Себійо для абазначэння розных заняткаў і захапленняў фальклорам у жыцці, мастацтве і г.д. Гэты тэрмін парознаму тлумачыцца і ўспрымаецца даследчыкамі ўзаемасувязей фальклору і літаратуры. Для нас больш прыдатнае азначэнне фалькларызму, якое даў І.І. Асавецкі: ён лічыць фалькларызмам выкарыстанне ў асобным творы і ў творчасці пісьменніка наогул «структурна-мастацкіх элементаў, якія адносяцца або да сюжэтаў фальклору, або да яго вобразнай сістэмы, або да паэтыкі, або да яго лексікі і паэтычнай фразеалогіі» [5, 129]. Фальклорныя элементы часам відавочны, але часцей за ўсё арганічна ўваходзяць у твор пісьменніка і ўяўляюць сабой непарыўнае цэлае з яго ўласнай творчасцю.

Адзначаныя асаблівасці фалькларызму характэрны для творчасці класікаў беларускай літаратуры Якуба Коласа і Янкі Купалы. Уплыў вуснапаэтычнай творчасці на фарміраванне поглядаў, характару, адносін да народнай паэзіі зведаў Я. Колас з маленства. У сваіх успамінах ён прызнаваў тое вялікае ўражанне, якое рабіла на яго песня маці: «... Улюбёная матчына песня расказвала пра нешчаслівае каханне, і галоўнай асобай, разлучнікам выступаў Нёман. Ні матыву, ні слоў успамянуць не магу, але яна недзе жыве ва мне, і калі пачынаю ўяўляць нашу хату, маці пры рабоце, – здаецца, чую і песню» [4, 21]. Добра вядома, што Я. Колас вельмі любіў слухаць беларускія казкі і аповяданні, асабліва ад дзядзькі Антося, які, па словах пісьменніка, «валодаў у высокай ступені здольнасцю прыцягваць да сябе дзіцячыя сэрцы... Да ўсяго гэтага далучалася яшчэ ўменне цікава расказваць і

разуменне дзіцячай псіхалогіі. Некаторыя казкі ён расказваў па некалькі дзён на манер Шахеразады» [8, 7].

Невыпадкава Я. Колас яшчэ ў час вучобы ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі, а таксама пазней збіраў фальклорныя творы, запісы якіх захаваліся да нашага часу і даюць магчымасць выявіць напісаныя па іх матывах творы пісьменніка. Напрыклад, апавяданне вершам «Як Янка забагацеў» ён напісаў на сюжэт запісанай ім легенды, якая ў паказальніках казачных тыпаў называецца «Залатое стрэмячка».

Цікава, што некаторыя творы, напісаныя Я. Коласам па фальклорных матывах, вярталіся ў народ і бытавалі ў народнай інтэрпрэтацыі ў розных варыяцыях. Напрыклад, пры напісанні верша «Зяць» пісьменнік выкарыстаў сюжэт, добра вядомы многім народам, аб утаймаванні свавольніцы. Казка на гэты сюжэт шырока распаўсюдзілася ў Беларусі і захавалася ў памяці народа да гэтага часу. Верш напісаў Я. Колас у 1907 г. У ім зяць не толькі ўтаймоўвае сваю жонку, але і цешчу, якая давала парады дачцы як больш балюча дапячы мужу. Верш насычаны дасціпным народным гумарам, вылучаецца сакавітай беларускай мовай, трапным выкарыстаннем традыцыйных паэтычных сродкаў мастацкай выразнасці і эпітэтаў («зямля сырая», «дубовая галава», «зяць сярдзіты»); метафар («сябе дарма згрызаці», «зяць стхарыўся», «запішчалі ў печы скваркі»); параўнанняў («хоць ты падай прад ім лістам», «ляжы, нібы ў агні», «цёшча коціцца кулём», «хоць жывот расперажы», «Дзед ідзе сабе, спявае, // Нібы зяць адмаладзіў» і інш.).

Гэты ж папулярны ў народзе казачны сюжэт утаймавання свавольніцы зусім па-іншаму выкарыстаў Я. Колас у вершы «Паслухмяная жонка», у якім муж Даніла прыкідваецца злым, жорсткім і нецярпімым да ўсякіх пярэчанняў: не паслухаўся пеўнік спыніць сваё кукарэканне, ён яму нажом адсек галаву, пагражаў тое ж зрабіць кату, але яго жонка Тацянка выратавала коціка – знесла з хаты. Таму ў своеасаблівым спаборніцтве, якое ў спрэчцы між сабою задумалі мужчыны, спрабаваўшы даказаць, што іх жонкі самыя паслухмяныя, перамагла Тацянка: яна без супраціўлення падпарадкавалася загаду мужа, у той час, як жонкі іншых мужчын адмовіліся ад выканання іх волі.

У беларускім фальклоры на сюжэт «Утаймаванне свавольніцы» апублікаваны два варыянты ў томе «Сацыяльна-бытавыя казкі» (1976, с. 189–192) шматтомнай серыі «Беларуская народная творчасць». Адзін з іх быў запісаны М. Федароўскім у канцы XIX ст. і апублікаваны ў трэцім томе «Люду беларускага» (1903). Гэты варыянт найбольш блізкі да верша Я. Коласа (назваецца «Як сабе мужык парадзіў з ліхою

жонкаю»). Другі варыянт, запісаны ў 1959 г. у Крупскім раёне, названы «Як хлопец дзеўку к рабоце прыламіў», адрозніваецца паказам перавыхавання лянiвай дзеўкі і яе маці. Хлопец такім жа чынам прымушае да паслушэнства: забiвае ў дарозе сярод броду кабылу (але тут замест кабылы запрагае жонку). Пазней запрагае ў плуг цешчу і жонку і арэ, паганяючы іх. Так жа сама частуе цесця і нават дае яму чырвоную сарочку [7, 190–192].

Асаблiва iмпанавалі Я. Коласу гумарыстычныя народныя творы. У вёсцы Мiкалаеўшчына ён запiсаў казку, на сюжэт якой стварыў апавяданне вершам «Як поп зрабiўся авiятарам» [2, 127–132]. З iронiяй апавядаецца аб адносінах папа Мiкiты да паствы, якая была абыякавай да царквы, і таму ён вымушаны быў «гнаць іх у споведзь».

У рукапiсным адзеле Лiтаратурнага музея Якуба Коласа захоўваецца яго першы лiтаратурна-этнаграфiчны твор «Наша сяло, людзi і што робiцца ў сяле», напiсанне якога даследчыкi адносяць да 1896, 1897 або 1900-х гадоў. Можна пагадзiцца з Э.Р. Сабаленка, што гэта хутчэй за ўсё не мастацкi твор, а лiтаратурна аформленая этнаграфiчная праца [6, 17]. У ёй юны даследчык спрабаваў адлюстравачь жыццё і быт, абрады і вераваннi сялян вёскі Мiкалаеўшчына Мiнскай губерні. Адчуваецца iмкненне па-фiласофску асэнсаваць сабраны матэрыял, паказаць не толькi гаспадарчыя клопаты сялян, іх сямейны побыт, але і грамадскi быт.

Вывучэнне матэрыяльнай і духоўнай культуры народа, асабiстае збiранне фальклорных твораў і дасканалае азнаямленне з апублiкаванай вусна-паэтычнай спадчынай беларускага народа дало магчымасць Якубу Коласу выкарыстаць набытае ў сваёй творчасцi. Да таго ж пiсьменнiк вялiкую ўвагу ўдзялiў апрацоўцы і папулярызацыi беларускага фальклору. 28 казак розных жанравых разнавiднасцей (пра жывёл, кумулятыўных, чарадзеiных, сацыяльна-бытавых) змешчана iм у 3-м томе 14-томнага выдання. Пад уплывам фальклору напiсаны iм поўныя фiласофскай мудрасцi «Казкi жыцця», мала даследаваныя яшчэ да гэтага часу.

Вялiкi ўплыў беларускага фальклору прызнаваў Янка Купала: «Больш за ўсё я думаю, аказалi ўплыў на мяне – гэта беларускiя народныя казкi, чутыя мною ў маленстве. Калi мы жылi ў Прудзiшчы (тады я яшчэ быў хлопчыкам), у нас служыў рабочы (парабак), нехта Пясяляк (нават прозвiшча памятаю!). І вось ён быў, як мне тады здавалася, незвычайны майстар апавядаць казкi, ды яно так і было. Памятаю, што я яму не даваў праходу. Цi ён пойдзе ў поле араць, цi iдзе на начлег, я заўсёды вымальваў ў яго казкi. Апавядаў ён захопляюча. Каб яго падахвоцiць, не раз я краў у мацi сала або сыр і нёс яму ў

аддзяку за казкі. Можаце сабе ўявіць: чалавек ходзіць за сахой, а следам за ім, як варона, хаджу я і слухаю. Другі такі апавядальнік (парабак) быў ужо ў Селішчы. Таксама я яму не даваў спакою ні ўдзень, ні ўначы. Дык вось хто, бадай што, быў маім першым настаўнікам, хутчэй, натхняльнікам у дачыненні да маёй будучай паэтычнай творчасці» [3, 427]. І сапраўды, беларускі фальклор з'явіўся для паэта своеасаблівай школай ашчаднага стаўлення да слова, умелага выкарыстання яго для стварэння каларытных вобразаў з дапамогай разнастайных традыцыйных народных сродкаў мастацкай вобразнасці. Папярэднікі Я. Купалы нярэдка выкарыстоўвалі фальклорную стылізацыю. Але паэт адмовіўся ад іх вопыту і скарыстоўваў з вуснапаэтычнай творчасці тое, што найбольш імпанавала народу, яго эстэтычным запатрабаванням, адюстроўвала сугучныя часу ідэі, настроі, інтарэсы і пачуцці працоўных мас, іх вопыт, выпрацаваную за многія стагоддзі мудрасць. Структура і мастацкая вобразнасць шматлікіх вершаў Я. Купалы нагадваюць народныя песні, што з'яўляецца вынікам шырокага выкарыстання ім паралелізмаў, эфатычных воклічаў, персаніфікацыі (увасабленняў), сталых эпітэтаў, таўталогіі, параўнанняў, увядзення міфалагічных персанажаў і да т.п.

Асабліва трапна выкарыстоўваў паэт фразеалагізмы, прыказкі, прымаўкі. Эпіграфам да верша «Сват» Я. Купала выбраў прыказку: «Не зведаўшы броду, не сунься ў воду», – і ў гэтым вершы ўключыў фразеалагізмы, прыказкі, прымаўкі («Па слова ніколі ў кішэню не лазіў», «Бяда – не бяда, акіян па калені», «Сам неяк не свой», «З пустога ў парожняе пералівае», «Па цябе так проста і скачуць мурашкі» і інш.). Апошні вобраз выкарыстаны Я. Купалам і ў вершы «Страх» (дарэчы, эпіграфамі ў ім даюцца аж дзве прыказкі: «У страху вочы вялікія» і «Да пары жбан вадзі носіць») у іншым кантэксце: «І ўсім не па сабе нам стала: // Мурашкі бегаюць па целе».

І які б мы ні чыталі верш паэта (або паэму, п'есу), амаль у кожным мы адшукаем фразеалагізмы або прыказкі ці прымаўкі, якія павышаюць эмацыянальнасць і вобразнасць твораў. Пры гэтым яны нярэдка даюцца ў кантэксце так, што або перамяжаюцца іншымі словамі, або прыводзяцца няпоўна, але лёгка дамысліваюцца.

Шырока выкарыстоўваў Янка Купала ў сваіх творах міфалагічныя вобразы з народнай паэзіі, асабліва Доля, Бяда, якія часцей за ўсё персаніфікуюцца. Яшчэ ў 1904 г. ён напісаў верш, дзе малюецца вобраз долі простага чалавека эмацыянальнай народнай мовай: «Мая доля, дык вось доля, // Каб ты лопнула была! // Каб у чыстае дзе поле // Ад мяне ты ўцякла!» [1, 15]. Персаніфікаваная доля (нядоля, няшчасная доля) паказваецца ў многіх вершах паэта і ў 1911–1912 гг.: «Дзе ты, шчасце

маё, дзе ты, светлая доля», «Ці ж не доля мая?!», «Мая доля» і інш.

У творчасці Я. Купалы нямала твораў, напісаных па матывах народных легенд, паданняў, казак, балад. Сярод іх паэмы «Курган», «Магіла льва», «Бандароўна», добра вядомыя даследчыкам, якія лічаць іх сінтэзам літаратурна-рамантычных і фальклорных традыцый. Паэт таленавіта выкарыстаў матывы народных твораў, стылявыя фальклорныя традыцыі, спалучыўшы іх з уласна створаным рамантычна-маляўнічым каларытам адлюстравання падзей. Дэталёваму аналізу гэтых твораў і асаблівасцей фалькларызму творчасці Я. Купалы прысвечана шмат даследаванняў.

І Я. Купала, і Я. Колас ставіліся да вуснай народнай спадчыны як да невычэрпнай крыніцы творчасці пісьменнікаў, мастакоў, плённа выкарыстоўвалі яе і вярталі народу творы, удасканаленыя сваім мастацкім прафесійным талентам.

Літаратура:

1. Колас Я. Збор твораў у 14 тамах. Т. 1. – Мн., 1973.
2. Колас Я. Збор твораў у 14 тамах. Т. 3. – Мн., 1973.
3. Колас Я. Збор твораў у 14 тамах. Т. 7. – Мн., 1973.
4. Лужанін М. Колас расказвае пра сябе. – Мн., 1964.
5. Осовецкий И.И. Язык современной русской поэзии и традиционный фольклор // Языковые процессы современной русской художественной литературы: Поэзия. – М., 1977.
6. Сабаленка Э.Р. Этнаграфічная спадчына Якуба Коласа. – Мн., 1969.
7. Сацыяльна-бытавыя казкі / склад. А.С. Фядосік. – Мн., 1976.
8. Якуб Колас. Бібліяграфічны даведнік. – Мн., 1967.

